

Razprave

Marina Zorman

Ideološka in jezikovna reforma pri Hetitih v drugi polovici 13. stoletja pr. n. š.*

UDK 811.292.1

UDC 811.292.1

ZORMAN Marina, dr., izred. prof., Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za primerjalno in splošno jezikoslovje, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, marina.zorman@ff.uni-lj.si

Ideološka in jezikovna reforma pri Hetitih v drugi polovici 13. stoletja pr. n. š.

Zgodovinski časopis, Ljubljana 66/2012 (146), št. 3-4, str. 264–275, cit. 28

1.01 izvirni znanstveni članek: jezik Sn. (En., Sn., En.)

V hetitskih klinopisnih besedilih iz druge polovice 13. stoletja pr. n. š. so nekatere besede označene s posebnimi znaki, ki se imenujejo *glosni klini*. Na osnovi opažanja, da mnoge besede z glosnimi klini označujejo stvari, ki so predmet tabuja že od indoevropskega prajezika dalje, ostale pa so v tesni zvezi s hetitsko ideologijo, lahko s precejšnjo verjetnostjo domnevamo, da je nenadna uvedba glosnih klinov v hetitskih besedilih del širše ideološke reforme, ki je zajela tudi jezik. Dokaz za to je dejstvo, da se mnoge besede z glosnimi klini nanašajo na nesprejemljivo vedenje, ki je v kontekstu označenih besed večkrat tudi izrecno prepovedano.

Ključne besede: Hetiti, ideološka reforma, jezikovna reforma, glosni klini, tabu

ZORMAN Marina, Ph.D., Assistant Professor, University in Ljubljana, Faculty of Arts, Department of Comparative and General Linguistics, SI-1000 Ljubljana, Aškerčeva 2, marina.zorman@ff.uni-lj.si

Ideological and Linguistic Reform among the Hittites in the Second Half of the 13th Century B.C.

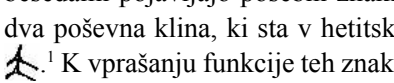
Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana 66/2012 (146), No. 3-4, pp. 264–275, 28 notes

Language: Sn. (En., Sn., En.)

The Hittite cuneiform texts from the second half of the 13th century contain some words that are marked with special characters called *gloss-wedges*. Based on the observation that many of these words have meanings that had been prohibited since the period of the Proto-Indo-European language onwards, while others were closely related to the Hittite ideology of that period, it may be safely assumed that the sudden introduction of gloss-wedges in Hittite texts was but a part of a wider ideological reform that also affected the language. The fact that many words marked with gloss-wedges refer to unacceptable behavior, which in the context of the marked words was often explicitly prohibited, strongly supports this assumption.

Key Words: the Hittites, ideological reform, language reform, gloss-wedges, taboo

* Raziskavo glosnih klinov je deloma financirala Nemška služba za akademsko izmenjavo DAAD.

V hetitskih besedilih iz druge polovice 13. stoletja pr. n. š. se pred nekaterimi besedami pojavljajo posebni znaki, ki jih imenujemo *glosni klini*. Gre za en ali dva poševna klina, ki sta v hetitskem silabariju uvrščena pod številko 248: .¹ K vprašanju funkcije teh znakov v hetitskih besedilih se raziskovalci vračajo že vse od tridesetih let preteklega stoletja.² V starejših raziskavah najdemo naslednje domneve o funkciji glosnih klinov:

- a) da so grafični znaki za označevanje zamika na začetku vrstice oziroma zapisa, ki sega preko roba stolpca ali roba plošče,
- b) da ločujejo posamezne besede v huritskih citatih v hetitskih besedilih,
- c) da označujejo napačno zapisane besede,
- d) da so okraski brez pomena,
- e) da so ločila, s katerimi so označene nenavadne jezikovne oblike in
- f) da označujejo luvijske besede v hetitskih besedilih.

H. Kronasser je splošni vtis o rabi glosnih klinov izrazil z besedami: »Aus den in diesen Paragraphen dargelegten Tatsachen folgt, daß man hinter der Verwendung der Glossenkeile keine zu straffe Systematik suchen darf.«³

Aktualno stanje raziskovanja lahko na kratko povzamemo takole:⁴

- a) Prepričanje, da glosni klini označujejo luvizme, ne velja več. Večina besed z glosnimi klini je resda luvijskega izvora, vendar so poleg luvijskih tako označene tudi hetitske, huritske in semitske besede ter celo ideogrami.
- b) Funkcija glosnih klinov v hetitskih tekstih je še vedno nejasna. Zadnje raziskave⁵ se nagibajo v prid domnevi, da so se uporabljali za zaznamovanje stilno nenavadnih izrazov, ni pa jasno, ali naj bi to bili nižjepogovorni izrazi, ki so se znašli v tekstih zaradi pomanjkljive izobrazbe pisarjev, ali izrazi, ki so prispevali k umetniškemu izrazu besedil.⁶

¹ Rüster–Neu, *Hethitisches Zeichenlexikon*, str. 217.

² Gl. Rosenkranz, *Die Stellung*; Rosenkranz, *Luwisch*; Güterbock, *Notes*; Souček, *Glossen*; Puhvel, *Dialectal Aspects*; Melchert, *Luvian Lexicon*; Melchert, *The Luwians*, van den Hout, *Institutions, Vernaculars, Public*; Yakubovich, *Sociolinguistics*; Zorman, *Sprachtabu*; Zorman, *La réforme in Zorman, Über die Gründe*.

³ Kronasser, *Etymologie*, str. 154.

⁴ Podrobneje o tem van den Hout, *Institutions, Vernaculars, Public*, str. 223–226.

⁵ Melchert, *The Problem in Yakubovich, Sociolinguistics*.

⁶ Melchert apud van den Hout, *Institutions, Vernaculars, Public*, 225.

- c) Datiranje: glosni klini so v rabi od Muršilija II. (1318–1295 pr. n. š.). Redki starejši primeri so preveč dvomljivi, da bi bili uporabni,⁷ zares razširjeni pa postanejo šele od Hattušilija III. dalje.⁸
- d) S pomensko analizo besed z glosnimi klini se je doslej bežno ukvarjal edino Melchert,⁹ ki je ugotovil, da te besede označujejo predmete in čustva iz vsakdanjega življenja, in sicer zlasti izraze iz semantičnih polj za »hrano, utenzilije, oblačila, lov in pašništvo, vojaške izraze, religijo in kult ter družbeno ureditev«.

Danes nam torej ni treba več izpodbijati enačbe, da so besede z glosnimi klini isto kot luvijske besede. Ne samo, da so besede z glosnimi klini etimološko raznolike, že od leta 1959¹⁰ imamo tudi zbirko luvijskih besed, pred katerimi glosnih klinov ni. Raziskava starosti, žanrov in geografskega izvora tekstov, v katerih so te besede pisane brez glosnih klinov, ne pove nič novega o funkciji glosnih klinov: tudi luvijske besede brez glosnih klinov zasledimo pretežno v novohetitskih tekstih, zastopani so vsi žanri in teksti iz Kizzuwatne prav tako kot tisti iz Hattuše.¹¹ Razlike v distribuciji med luvijskimi besedami z oziroma brez glosnih klinov je podrobno raziskal van den Hout.¹² Za nas je posebej zanimivo dejstvo, da so religiozni teksti bolj tolerantni do luvizmov kot historične pripovedi, diplomatska korespondenca ter upravni in administrativni dokumenti. S stilističnega oziroma sociolingvističnega vidika ima to spoznanje dve pomembni implikaciji. Po eni strani govori proti razširjenemu prepričanju, da so luvijske besede označene z glosnimi klini, ker gre pač za nižjepogovorne izraze, ki v tekstih niso bili dobrodošli. Teksti z religiozno vsebino so namreč bolj konservativni in v stilističnem pogledu dopuščajo manj svobode kot dramatične mitološke pripovedi ali korespondenca s provincialnimi uradniki, zato bi v njih seveda pričakovali največ odpora do besed iz pogovornega jezika, če je luvijščina to bila. Po drugi strani pa dejstvo, da je ogromno besed z glosnimi klini prav v vsakdanjih upravnih in administrativnih dokumentih, ki niso bili namenjeni za dolgotrajno hranjenje v arhivih, izključuje tudi drugo alternativo, omenjeno pod točko b) zgoraj, namreč da besede z glosnimi klini prispevajo k bolj vzvišenemu slogu besedila.¹³

Bistvenega pomena za nadaljnje razmišljanje o besedah z glosnimi klini je še ena van den Houtova ugotovitev, in sicer da je luvijski vpliv na hetitsčino v pisnih virih mogoče opazovati od poznega 15. stoletja dalje, da pa je postavljanje glosnih klinov pred luvijske besede fenomen, ki se pojavi nenadoma v času Muršilija II.¹⁴ Avtor pojasnjuje, da je Muršili II. po epidemiji kuge, ki je v dvajsetih letih skoraj iztrebila prebivalstvo osrednjega dela hetitske države, v prestolnici naselil okoli 85.000 luvijsko govorečih prebivalcev Arzawe, kar je spremenilo lingvistično

⁷ Gl. van den Hout, *Institutions, Vernaculars, Public*, str. 227, op. 59.

⁸ Laroche, *Dictionnaire*, str. 12.

⁹ Melchert, *The Problem*, str. 453.

¹⁰ Prim. Laroche, *Dictionnaire*.

¹¹ Prim. Melchert, *The Problem*, str. 453, in van den Hout, *Institutions, Vernaculars, Public*, str. 230.

¹² Gl. van den Hout, *Institutions, Vernaculars, Public*, str. 230.

¹³ Podatke navaja van den Hout, *Institutions, Vernaculars, Public*, str. 231.

¹⁴ Gl. van den Hout, *Institutions, Vernaculars, Public*, str. 231 ter 237–238.

podobo hetitske države. Luvijški vpliv se je okrepil in iz razmerja med označenimi in neoznačenimi luvijškimi besedami v hetitskih tekstih van den Hout sklepa, v kolikšni meri so bili luvizmi proti koncu hetitskega kraljestva sploh še občuteni kot tujke v hetitskih tekstih.

Če bi Hetiti v svojih besedilih zares označevali tuje besede z glosnimi klini samo zato, ker bi jih čutili kot tuje, bi bil to purizem. Pod tem izrazom danes razumemo prizadevanje, da bi jezik ohranili čist, ga obvarovali pred tujimi vplivi. Purizma je veliko vrst. Literatura omenja elitistični, splošni, ksenofobični, arhaizirajoči, reformistični, etnografski in regresivni purizem ter kot skrajno obliko še t. i. ultra-purizem.¹⁵ Splošni purizem je poskus, da bi jezik otrebili vseh tujih elementov ne glede na njihov izvor. Tarča purizma so lahko tudi zelo stare izposojenke, ki jih poskušajo nadomestiti z leksikalnimi inovacijami, lahko pa je preteklost ideal, h kateremu naj bi se s čiščenjem jezika vrnili. Prvi pojav se imenuje regresivni, drugi arhaizirajoči purizem. Splošni purizem ni posebno pogost. Običajno so puristična prizadevanja usmerjena k iztrebljanju besed in slovničnih vplivov iz enega samega jezika ali govora. Ti veljajo za nesprejemljive, čeprav isti jezik lahko hkrati naklonjeno sprejema vplive iz drugega jezika ali govora. Če je jezik elite bolj cenjen od jezika drugih skupin, govorimo o elitističnem purizmu, če je v ozadju težnja po eliminiranju tujih kulturnih vplivov nasploh, pa gre za patriotski (ali ksenofobični) purizem.

Purizem ni omejen samo na jezik, pač pa vedno vsebuje tudi ideološko komponento. Ta predstavlja motiv, ki narekuje skrb za jezikovno čistost. Ni je težko rekonstruirati, saj določa, katera vrsta besed ni sprejemljiva. Po van den Houtu¹⁶ je bila Anatolija v 13. stoletju pr. n. š. dvojezično področje. Hetitščina je bila jezik vladajoče elite in je imela status uradnega jezika, luvijščina pa se je uporabljala kot vsakdanji pogovorni jezik. Če to drži, bi označevanje luvijških besed z glosnimi klini morali šteti za primer elitističnega purizma. V hetitskem primeru proti temu govorita dva razloga, in sicer:

1. da so bili pri Hetitih predmet purizma celo geografski pojmi in
2. da večina besed z glosnimi klini sodi v tiste pomenske skupine, ki so v indoevropskih jezikih že od nekdaj tabu.

Kar se tiče prvega, to je geografskih poimenovanj, najdemo med besedami z glosnimi klini vodne vire (*kummaḫanna/i-*, *šarunta/i-*, *dupša-*) in pomensko ne povsem jasna, vendar zanesljivo geografska pojma *lapan(a)-* in *guršaḫar*¹⁷. Sodobna literatura poroča, da so toponimi in imena nasploh lahko tarča purističnih prizadevanj, če gre za ekstremno obliko purizma, ki jo lahko izenačimo z nacionalizmom.¹⁸ Nacionalizem se ne omejuje samo na čiščenje jezika, upravičeno je pričakovati, da bo opazen tudi v diskurzu. Pri Hetitih v tekstih ni nobene sledi o njem in tudi ni združljiv s podobo, ki jo o njih imamo. Do tujih kulturnih in religioznih vplivov so bili namreč tako odprti in tolerantni, da njihova kultura s primesmi vseh ljudstev, s katerimi so prihajali v stik, upravičeno velja za eklektično.

¹⁵ Npr. Jernudd-Shapiro, *The Politics in Thomas, Linguistic Purism*.

¹⁶ Van den Hout, *Institutions, Vernaculars, Public*, str. 234.

¹⁷ Za natančnejši opis pomena naštetih izrazov gl. Tabela 1 nižje spodaj.

¹⁸ O tem von Polenz, *Deutsche Sprachgeschichte*, str. 264–293.

Motiv za rabo glosnih klinov je torej treba iskati drugje. Kot alternativa se ponuja pod točko 2 omenjeno opažanje, da mnoge od besed z glosnimi klini sodijo na področja, ki so že od indoevropskih časov dalje predmet jezikovnega tabuja.¹⁹ S tega vidika hetitske besede z glosnimi klini lahko razdelimo v dve skupini, ki sta z ilustrativnimi zgledi prikazani v Tabelah 1 in 2. V Tabeli 1 so besede, ki so tabu tudi v drugih indoevropskih jezikih, v Tabeli 2 pa tiste, ki po splošnih indoevropskih normah niso bile nesprejemljive, a so v hetitščini vseeno označene z glosnimi klini.

Tabela 1: Z glosnimi klini označene besede iz pomenskih skupin, ki so v indoevropskih jezikih pogosto predmet tabuja

bolezen in smrt	umreti (<i>ḫalliia- uēḫ-</i>) bolan (<i>irmala-</i>) neka bolezen (<i>tapašša-</i>)
obredna terminologija	obredna snov (<i>ḫazziūt-</i>) obredno dejanje (<i>ammašša-</i>) obredni pripomočki (<i>aggat(i)-, ekt-/ikt-, ḫupal-, akkušša-</i>) obred za prekinitev osebnih sporov ((SISKUR) <i>mantalla(i)-</i>)
magija	uročiti, zavdati s pogledom (<i>daualli(ja)-</i>) prekleti (<i>ḫu(ua)rt-</i>) začarati (<i>arraḫḫani(ja)-</i>) prihodnost (<i>apparant(i)-</i>) zvarek, ekstrakt (<i>ḫuūart(i)-</i>)
kultni predmeti, oblačila	neko pecivo (<i>alpašša(i)-</i>) kij (<i>ḫattalla(i)-</i>) ogrinjalo, plašč (<i>palahša-</i>) pokrit s kaloto (<i>ḫupanauyant-</i>)
pravni in upravni jezik	davek (<i>arkamman-</i>) dokaz (<i>lalama(i)-</i>) odobriti (<i>mal(a)i-</i>) pečat (<i>parzaki-</i>) zapisnik (<i>dušduma(i)-</i>) voditi, upravljati, vladati (<i>tapar-</i>)
zahod	zahoden (<i>iparuššī-</i>) zahod (<i>ipatarma-</i>) proti zahodu (<i>ipatarma(i)a-</i>)
sorodniška poimenovanja	potomstvo (<i>ḫardu-</i>) potomec (<i>ūaruūalan-</i>)
barve	rumena, zelena (<i>ḫaḫḫaluyant(i)-</i>) temno modra (<i>marušama(i)-</i>) počrniti (<i>maruūai-</i>)
deli telesa, izločki	oči (<i>šakuūa-</i>) buča, lobanja (<i>taršama-</i>) sluhovod (?) (<i>dummantijaḷ</i>) urin (<i>dur</i>)
geografska poimenovanja	ime izvira, die Heiliges Besitzende (<i>kummaijanna(i)-</i>) ime izvira (<i>dupša-</i>) poletni pašnik (<i>lapan(a)-</i>) vodnjak, vrelec (<i>šarunta(i)-</i>)

¹⁹ Gl. Havers, *Sprachtabu* in Uriá Varela, *Tabú y eufemismo*.

Tabela 2: Besede z glosnimi klini iz pomenskih skupin, ki segajo preko meja običajnih prepovedi v indoevropskih jezikih

negativa čustva in dejanja	izdaja (<i>allalla-</i>) poraz, neuspeh (<i>arpa-</i>) uporniški, hujskaški (<i>ḥarpanuṣant-</i>) zavidati, jeziti se (<i>aršanija-</i>) hudoben, zlonameren biti (<i>ḥanḥanija-</i>) nevesten (<i>ḥarpanalla/i-</i>) zloben (<i>ḥuṣappa-</i>) zasmehovati (<i>ḥaḥreške-</i>) razjeziti se, sovražno se obnašati (<i>kappilazza-</i>) kdor išče maščevanje (<i>kattaṣatnalla/i-</i>) goljufija, prevara (<i>kukupalatar</i>) zlonamernost, hudobija (<i>kupijati(i)-</i>) zarotnik, intrigant (<i>kupijatalli(i)-</i>) kovati zaroto (<i>kupijatin kup-</i>) bati se (<i>kuṣaja-</i>) strah, nevarnost (<i>kuṣ(aṭ)ata-</i>) uničiti (<i>laṣarr(ija)-</i>) neprijetnost, težava (<i>luppašti-</i>) zaskrbnjujoče biti (<i>naḥḥuṣa-</i>) tuj, sovražen biti (<i>niṣaralla-</i>) potolči, razbiti, porušiti, razdejati (<i>pippa-</i>) zdrobiti, zmečkati, razbiti (<i>puššai-</i>) malomarnost (<i>šallakartatar</i>) tekmec, uzurpator, nadomestna žrtev (<i>tarpanalla/i-</i>) postati tekmec, začeti se upirati (<i>tarpanalašša-</i>) zločin, prestopok (<i>ṣaškuit-</i>) grešiti (<i>ṣašda-</i>)
pozitivna čustva in dejanja	življenjska sila (<i>annari-</i>) naglica, urnost (<i>ḥuta-</i>) bogat (<i>ḥappinant-</i>) pokorščina, poslušnost (<i>ḥapa(n)zuṣalatar</i>) nedolžen (<i>niṣalla/i-</i>) toleranten (<i>mazalla-</i>) blag, prijeten (<i>miu-</i>) osvoboditi, odpustiti, pomiriti (<i>lila(i)</i>) uspevati (<i>lulut-</i>) sporazum, soglasje (<i>maliṣašḥa-</i>) zadovoljstvo (<i>nut-</i>) mogočen, pomemben, močan (<i>šūṣaru-</i>) odobravati, ne ovirati, tolerirati (<i>taḥušiṣa-</i>) poslušnost, pokorščina (<i>dummanteja-</i>) pomagati, hiteti na pomoč (<i>ṣarreššešš-</i>)

Principa rabe glosnih klinov pri izrazih iz Tabele 1 ni težko razumeti: izogibali so se jim (in nekaterim se izogibamo še danes) zaradi občutkov strahu, sramu ali spoštovanja. Spoštovanje kot motiv za rabo glosnih klinov prikazuje naslednji odlomek iz navodil kraljevim služabnikom:

(1) *mān /.../ / nu apāt / kuiški memai lenganutuamu kuiš / nuṣa karū 𐎶 hallija uēḫtat / nuṣarat ŪL namma kuitki nuṣaza kē INIM^{MEŠ} kēdani mēḫuni / parā namma memaḫḫi nu kuitman / apēl UD.KAM-za kuitmanaš aki / ŠA 𐎶UTU^{ŠI}-ma kuit NÍ.TE-ŠU ZI 𐎶UTU^{ŠI}-ja / natza parā lē kuiški / kuedanikki memai*
(KUB 26.1 III 14–25)

Wenn /.../ jemand sagt dies: »Der, der mich vereidigt hat, ist schon 𐎶 dahingegangen (?), und ferner (gilt) nichts (mehr). Diese Worte werde ich zu dieser Zeit weiter ausplaudern« – bis sein Todestag (?) (naht), bis er stirbt: was die Person und das Leben der Sonne (betrifft), das plaudere niemand jemandem aus.²⁰

V tem odlomku kralj Tudḫalija IV. zapoveduje služabnikom, ki so poznali intimne podrobnosti z dvora, da morajo do smrti molčati o vsem, kar se tiče osebe in življenja kralja, tudi ko ta ni več živ. Znano je, da Hetiti za kralja niso smeli reči, da je »umrl«, pač pa da je »postal bog«. V premem govoru je tu vseeno uporabljena frazeološka zveza 𐎶 hallija- uēḫ-, ki dobesedno pomeni 'obrniti se k dnevu' in se je očitno uporabljala za kraljevo smrt v neformalnem govoru. Če danes zapišemo pogovorni izraz, ko ga ne bi smeli, ga lahko postavimo v narekovaje, Hetiti pa so v tem primeru isto signalizirali z glosnimi klini. Vendar to še zdaleč ni bilo zgolj stilistično vprašanje, kot je bilo omenjeno zgoraj. V ozadju so bili globlji vzroki, ki postanejo očitni, če si ogledamo besedila, v katerih se uporabljajo besede iz Tabele 2. Ta dokazujejo, da so v 13. stoletju pr. n. š. glosne kline uporabljali na način, ki mu danes pravimo *thought-control rhetoric*. Za ponazoritev naj služita zgleda (2) in (3), v katerih so z glosnimi klini označene besede z negativnimi konotacijami iz Tabele 2.

(2) 𐎶 kukupalatar lē ēšzi
(KUB 26.8 I 39')
Ein 𐎶 Betrug darf nicht sein!²¹

Odlomek je iz istih navodil kot prejšnji, goljufanje pa je hkrati izrecno prepovedano in označeno z glosnimi klini. Eksplicitna prepoved in raba glosnih klinov vsebujeta isto sporočilo tudi v pogodbi kralja Šuppiluliuma II. s Talmi-Tešubom iz Karkamiša:

(3) *mānmatakk[an] 𐎶 kupiatima šer naššu Š[A^m]Šuppiluliuma HUL-ui 𐎶 mālt ŠA DINGIR[.MEŠ] 𐎶 zammuratti Ū ŠA KUR^{URU} Hatti HUL-[aṣann]i šer kuiški EGIR-p[a] a[nḁa uizzi]*
(KBo 12.30 12–15)

(If someone approaches you for something good, be good to him.) But if someone approaches you for the sake of a 𐎶 plot, either for an evil 𐎶 suggestion concerning Šuppiluliuma, an 𐎶 insult to the gods, or the detriment of Hattiland, do not listen to him!²²

²⁰ Navedeno po von Schuler, *Hethitische Dienstanweisungen*, str. 13.

²¹ Navedeno po von Schuler, *Hethitische Dienstanweisungen*, str. 10.

²² Navedeno po Güterbock-Hoffner-van den Hout, *The Hittite Dictionary*, L–N, str. 128.

Trditev, da so se glosni klini pri Hetitih uporabljali kot instrument za kontroliranje misli, postane na videz problematična le pri izrazih s pozitivnimi konotacijami iz Tabele 2, kot so 'nedolžen', 'toleranten', 'prijeten', 'razumevanje', 'zadovoljstvo' idr. Pogled v besedila tako mnenje hitro ovrže. Čeprav so mnoga od njih preslabo ohranjena, da bi bila uporabna, lahko najdemo dovolj dokazov, da so bili tudi tu v ozadju ideološki vzroki. V nekaj primerih je z glosnimi klini označeno zapovedano ravnanje (npr. 'naglica'), v drugih pa ravnanje, ki je samo po sebi sicer pozitivno, a v konkretnih okoliščinah ni bilo umestno. Ta način rabe prikazujeta zgleda (4) in (5): (4) prepoveduje toleriranje spogledovanja z ženskami, ki so pripadale kralju, (5) pa mlačnost v primeru zarote proti njemu. Avtor obeh je spet Tudhaliya IV., ki je slovel po tem, da je živel v neprestanem strahu za svojo osebno varnost in trepetal pred tekmeci, ki so prežali na prestol, zato ni čudno, da je eksplicitno prepoved ravnanja, ki ga je zaznamoval z glosnimi klini, pospremil tudi z najhujšimi grožnjami.

(4) *nu mān* ^{LÚ}*araš* ^{LÚ}*aran* ANA INIM SAL^T[^Išer] / *mazalla* aušzi ANA LUGAL-ma UL mema[i] / nan anda munnaizzi GAM NĪŠ DINGIR^{LIM} G[AR-ru]
(KUB 21.42, levi rob, levi stolpec 3–5)

If someone looks **tolerantly** (?) on his fellow with respect to the matter of women, and doesn't tell the king, and hides him, that shall be put under oath.²³

(5) *našmakan* [. . .] / *našma* ŠEŠ^d[UTU^Š *haššan*]za ? [*našma*] ? / ŠEŠ^{MEŠ} DUMU^{MEŠ} SAL-NA[PTA]R[T]I [*tam*]ēda u[škanzi] ? / *nu kī memai* EGIR-anūamu t[īja] / apāšma apāt memai EGIR-a[nūata] / ŪL *tijami* hantijayašš[i] / ŪL *tijami* *huhhupašša* [x?] / *kišhahari* nu kuiš INA É.GA[L^{LIM} ŪL mem]ai / *kuiš apāt ijazi* / [n]ankan kūš DINGIR^{MEŠ} harganua[ndu]
(KUB 26.12+ II 2–11)

Oder [. . .] oder (wenn) ein [legitimer] Bruder der [Sonne oder] Brüder, (die) Söhne einer Nebenfrau (sind), anders[wohin seh]en und ein(er) dies sagt: „Tr[itt] auf meine Seite!“, jener aber dies erwidert: „Auf [deine Seite] trete ich nicht und Anzeige mache ich ihm auch nicht, ich werde **neutral** (?)“ – wer im Palast [nicht Meldung erstatt]et, wer das tut, den [sollen] die Götter zugrunde richten.²⁴

Vse z glosnimi klini označene besede imajo torej jasno razpoznavno ideološko noto. Jezik je tesno povezan z ideologijo, ker lahko celo na zelo subtilne načine, ki jih ni mogoče postaviti pod vprašaj, usmerja zavedanje, upravlja z vrednotami in daje napotke za ravnanje. Besede, pred katerimi glosni klini stojijo, so večinoma luvijske, luvijščina pa je bila, kot je bilo omenjeno zgoraj, vernakular, »jezik s ceste«²⁵. Za nekatere luvijske besede z glosnimi klini poznamo tudi hetitske sinonime, ki bi jih Hetiti lahko uporabili vsaj v slogovno bolj zahtevnih tipih besedil, ki so morala skozi postopek redakcije, npr. v pogodbah. Dejstvo, da so vseeno izbrali

²³ Güterbock-Hoffner-van den Hout, *The Hittite Dictionary*, L–N, str. 215 in von Schuler, *Hethitische Dienstanweisungen*, str. 30.

²⁴ Navedeno po von Schuler, *Hethitische Dienstanweisungen*, str. 24.

²⁵ Tako Alwin Kloekhorst, p. c.

manj sprejemljivo besedo z ideološkim nabojem in jo označili z glosnimi klini, in to pogosto ravno v kontekstu, katerega namen je usmerjati ravnanje, dokazuje, da so jezik uporabljali na enak način kot veliki totalitarni režimi našega časa. Vsaj od Muršilija II. dalje jim je bilo nedvomno jasno, da je govor »vzrok in rešitev vsakršnega družbenega zla«²⁶. Nenadna uvedba glosnih klinov v hetitskih besedilih pred ideološko nesprejemljivimi izrazi lahko predstavlja le jezikovno reformo, katere namen je bil vplivati na moralne standarde in vrednote. Ta reforma je bila samo del ukrepov, s katerimi so se v 13. stoletju poskušali spopasti s krizo ideologije. Isto prizadevanje seva tudi skozi živahno arhivsko dejavnost, verske reforme²⁷ in besedila iz tega obdobja. V tem kontekstu uvedbo glosnih klinov lahko razumemo kot simptom notranjega razkroja in dezintegracije,²⁸ ki pa ga, kot vemo, vsi ti ukrepi niso mogli zaustaviti. Mogočni hetitski imperij je okoli leta 1200 pr. n. š. dokončno propadel, raba glosnih klinov pa dokazuje, da je krizi morale in vrednot treba pri tem pripisati večjo vlogo, kot smo domnevali doslej.

Viri in literatura

- Bryce, Trevor R., *Life and Society in the Hittite World*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- Cameron, Deborah, *Verbal hygiene*. London, New York: Routledge, 1995.
- Güterbock, Hans Gustav, Notes on Luwian Studies. (À propos B. Rosenkranz' Book Beiträge zur Erforschung des Luvischen). *Orientalia* 25, 1956, str. 113–140.
- Güterbock, Hans Gustav, Harry A. Hoffner, Theo P. J. van den Hout, *The Hittite Dictionary of the Oriental Institute of the University of Chicago*. Chicago: The Oriental Institute of the University of Chicago, 1980–.
- Havers, Wilhelm, *Neuere Literatur zum Sprachtabu* Wien: Rudolf M. Rohrer, 1946.
- Hout, Theo van den, Institutions, Vernaculars, Publics: The Case of Second-Millennium Anatolia. Sanders, S. (ur.) *Margins of Writing, Origins of Cultures*. Chicago, Illinois: The Oriental Institute of the University of Chicago, 2006, str. 217–256.
- Jernudd, Björn. H., Shapiro Michael J. (ur.) *The Politics of Language Purism*. Berlin, New York, 1989.
- Kronasser, Heinz, *Etymologie der hethitischen Sprache* Lfg. 1–6. Wiesbaden: Harrasowitz, 1962–1966.
- Laroche, Emanuel, *Dictionnaire de la langue louvite*. Paris: Adrien-Maissonneuve, 1959.
- Melchert, Craig H., *Cuneiform Luvian Lexicon*. Lexica Anatolica 2. Chapel Hill, [s. n.], 1993.
- Melchert, Craig H., *The Luwians*. Leiden: Brill, 2003.
- Melchert, Craig H., The Problem of Luwian Influence on Hittite. Meiser, G., O. Hackstein (ur.) *Sprachkontakt und Sprachwandel. Akten der XI. Fachtagung der Indogermanischen Gesellschaft, 17.–23. September 2000, Halle an der Saale*. Wiesbaden: Dr. Ludwig Reichert Verlag, 2005, str. 445–460.
- Polenz, Peter von, *Deutsche Sprachgeschichte vom Spätmittelalter bis zur Gegenwart. Bd. III. 19. und 20. Jahrhundert*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 1999.

²⁶ Cameron, *Verbal hygiene*, str. 223.

²⁷ Glej Bryce, *Life and Society*, str. 136–138.

²⁸ Cf. Singer, *The Battle of Nihriya*, str. 120–121.

- Puhvel, Jaan, Dialectal Aspects of the Anatolian Branch of Indo-European. Birnbaum, H., J. Puhvel (ur.) *Ancient Indo-European Dialects. Proceedings of the Conference on Indo-European Linguistics Held at the University of California, Los Angeles, April 25–27, 1963*. Berkeley: University of California Press, 1966, str. 235–247.
- Rosenkranz, Bernhard, Die Stellung des Luwischen im Hatti-Reiche. *Indogermanische Forschungen* 56, 1938, str. 265–84.
- Rosenkranz, Bernhard, Luvisch und ‘anatolische’ Sprachen. *Forschungen und Fortschritte* 28, 1954, str. 308–312.
- Rüster, Christel, Erich Neu, *Hethitisches Zeichenlexikon. Inventar und Interpretation der Keilschriftzeichen aus den Bogazköy-Texten*. Wiesbaden: Harrassowitz, 1989.
- Schuler, Einar von, *Hethitische Dienstanweisungen für höhere Hof- und Staatsbeamte*. Graz: Im Selbstverlage des Herausgebers, 1957.
- Singer, Itamar, The Battle of Nihriya and the End of the Hittite Empire. *Zeitschrift für Assyriologie* 75, 1985, str. 100–123.
- Souček, Vladimír, Glossen. Weidner, E., W. von Soden (ur.) *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*. Bd. 3. Berlin: de Gruyter, 1969, str. 440.
- Stefanini, Ruggiero, KBo IV 14 = VAT 13049.’ *Atti della accademia nazionale dei lincei* 367 (20), 1965, str. 39–79.
- Stefanini, Ruggiero, Towards a Diachronic Reconstruction of the Linguistic Map of Ancient Anatolia. de Marino, S., F. Pecchioli Daddi (ur.) *Anatolia Antica: Studi in memoria di Fiorella Imparati*. Florence: LoGisma Editore, 2002, str. 783–806.
- Thomas, George, *Linguistic Purism*. London, New York: Longman, 1991.
- Uría Varela, Javier, *Tabú y eufemismo en latín*. Amsterdam: A. M. Hakkert, 1997.
- Yakubovich, Ilya, *Sociolinguistics of the Luvian Language*. A Dissertation Presented to The Department of Near Eastern Languages and Civilizations, Chicago, Illinois. http://oi.uchicago.edu/pdf/yakubovich_diss_2008.pdf
- Zorman, Marina, Sprachtabu als Motiv der Verwendung von Glossenkeilen. I. Wörter von A bis I. Groddek, D., M. Zorman (ur.). *Tabularia Hethaeorum : Hethitologische Beiträge, Silvin Košak zum 65. Geburtstag*, 2007, str. 691–708.
- Zorman, Marina, La réforme de la langue hittite au XIIIème siècle av. J.-C. : un instrument au service de la construction de l’identité’. Klock-Fontanille, I. S. Biottlot, K. Meshoub (ur.), *Identité et altérité culturelles : le cas des Hittites dans le Proche-Orient ancien. Actes de colloque, Université de Limoges, 27–28 novembre 2008*. Bruxelles: Safran, 2010, str. 217–225.
- Zorman, Marina, Über die Gründe für die Verwendung von Glossenkeilen im Hethitischen. *Acts of the 7th International Congress of Hittitology, Çorum, 25–31 August 25–31, 2008*. Ankara: [S.n.], 2010.

SUMMARY

Ideological and Linguistic Reform among the Hittites in the Second Half of the 13th Century B.C.

Marina Zorman

The Hittite cuneiform texts from the last period of the Hittite state contain some words that are marked with special characters called *gloss-wedges*. These consist of one or two oblique wedges (𐎶, 𐎶), which in the Hittite syllabary¹ are ranked No. 248. Despite a long history of research, their function has not yet been adequately clarified. Scholars have generally assumed that Hittite scribes used these wedges to mark words of Luwian origin. However, all words with gloss-wedges are not Luwian because there were also Hittite, Hurrian, and Semitic words, and even ideograms. The belief that gloss-wedges indicate Luwisms is therefore not justified. Furthermore, Hittite texts also contain many Luwian words that had not been furnished with gloss-wedges.

On the basis of the ratio between marked and unmarked Luwian words scholars tried to infer to what extent the Luwisms in Hittite texts were even perceived as loan words in the period toward the end of the Hittite kingdom. The Luwian impact on the Hittite language in written sources can namely be perceived since the late 15th century B.C. while the use of gloss-wedges is a phenomenon that occurred suddenly during the reign of Mursili II.

Had the Hittites actually marked the foreign words in their texts with gloss-wedges only because these words were perceived as foreign this could be labeled purism. Purism comes in many forms, for example as elitist, general, xenophobic, etc., and is not limited solely to language. It always contains an ideological component that determines the type of words that are unacceptable. Since the words with gloss-wedges also include terms for water sources and other geographical terms, this could only have been an extreme form of purism, and needs to be equated with nationalism. However, nationalism hardly corresponds to our perception of the Hittites who were extremely open to foreign cultural and religious influence. Permeated with cultural elements of all peoples the Hittites came into contact with, the Hittite culture can be rightly considered as quite eclectic.

A semantic analysis of words with gloss-wedges offers an alternative interpretation of the function of gloss-wedges. Quite a few of these words have meanings which have been tabooed already in the Proto-Indo-European. Such terms refer to illness and death, magic, cult objects and clothing, legal terms, kinship terms, designation of certain body parts and body fluids, etc. Indo-Europeans avoided these terms because they evoked fear, shame, or respect. Other words with gloss-wedges refer to conduct and sentiments that were perceived by the Hittites as ideologically unacceptable. They include expressions meaning 'treachery', 'defeat', 'fraud, deception', 'fear', 'rebellious, instigative', 'mean', 'negligent', 'to envy', 'to mock', 'to behave in a hostile manner', 'to plot conspiracy', 'intrigant', and so on. Since the behavior mentioned in these expressions was frequently explicitly prohibited within a particular context, the gloss-wedges were used as an instrument for controlling people's thoughts. Words with positive connotations, for example 'innocent', 'tolerant', 'agreeable', 'understanding', and 'satisfaction', seemingly deviate from such use of gloss-wedges. However, text analyses indicate that while in some cases gloss-wedges marked prescribed behavior such as 'haste', for example, in others they marked behavior that in itself was positive yet was considered inappropriate in a specific situation, for instance tolerance of flirting with women that belonged to the king, or indifference in case of conspiracy against the sovereign.

All words marked with gloss-wedges thus imply a clearly recognized ideological note. Language is closely related to ideology because it can, in a very subtle manner, direct awareness, manage values, provide instructions for action, and prescribe the desired behavior. There exist

¹ Rüster-Neu, *Hethitisches Zeichenlexikon*, p. 217.

neutral synonyms for certain words with gloss-wedges. Yet instead of choosing these, the Hittites used the less acceptable words which, furnished with gloss-wedges, acquired a marked ideological note. This proves that at least from the period of the reign of Mursili II they were undoubtedly well aware that speech is “the cause of and solution to any social evil.” The sudden appearance of gloss-wedges in front of ideologically unacceptable terms can only denote language reform intended to influence moral standards and values of that time. The reform was but one of the measures with which the Hittites attempted to deal with the existing crisis of ideology in the 13th century B.C. This endeavor is clearly reflected in their vibrant archival activity, religious reforms, and texts from this period. In this context, the introduction of gloss-wedges can be perceived as a symptom of internal decay and disintegration. As is well known, none of these measures could prevent them, and the mighty Hittite Empire finally collapsed around 1,200 B.C. The use of gloss-wedges therefore indicates that the crisis of morality and values among the Hittites played a far greater role in the collapse than has so far been assumed.